

„KONČNO SVOBODNI?“¹ – PERSPEKTIVE MLADIH O SAMOSTOJNEM ŽIVLJENJU PO ODHODU IZ MLADINSKEGA DOMA

“FREE AT LAST?” – VIEWS OF YOUNG
PEOPLE ON LEADING AN INDEPENDENT LIFE
AFTER LEAVING INSTITUTIONAL CARE

Sanja Radić Bursać, *soc. ped.*

Združenje Letim, Zagreb

Ivana Jedud Borić, *doc. dr. sc.*

Oddelek za vedenjske motnje

Edukacijsko-rehabilitacijska fakulteta

Univerza v Zagrebu

jivana@erf.hr

POVZETEK

Delo obravnava problematiko samostojnega življenja mladih po odhodu iz mladinskega doma. Predstavljena je kvalitativna raziskava, katere namen je iz perspektive mladih, uporabnikov institucionalne oskrbe, raziskati in opisati izkušnje samostojnega življenja. V raziskavo so vključeni mladi iz treh različnih mladinskih domov na področju Republike Hrvaške. Podatke smo pridobivali s polstrukturiranimi intervjuji, pri njihovi obdelavi pa je bila uporabljena kvalitativna analiza besedila. Dobljeni rezultati so v delu interpretirani in podkrepjeni z izjavami sodelujočih v raziskavi. Ključna sporočila mladih v raziskavi kažejo, da mladi

¹ Temelji na izjavi ene od udeleženk raziskave.

bivanje v mladinskem domu doživljajo kot pozitivno, zato je zanje odhod od tam težka izkušnja, polna strahov in negotovosti.

KLJUČNE BESEDE: *mladinski dom, mladi, samostojno življenje, kvalitativna metodologija.*

ABSTRACT

The following article deals with the issue of independent life following the removal from institutional care. The main part of the article comprises a qualitative survey centered on the experience of independent life of young people who had been placed in institutional care. The survey was conducted among young people from three homes in the Republic of Croatia and employed a semi-structured interview and qualitative analysis of the responses. The results obtained are interpreted and substantiated herein with statements made by respondents. The main conclusion drawn is that young people hold a positive view of institutional care and therefore experience the transition to independent life as difficult, daunting and characterized by uncertainty.

KEYWORDS: *institutional care for youths, young people, independent life, qualitative methodology.*

MLADI, KI PRIHAJAJO IZ OSKRBE - VEČKRATNE TRANZICIJE IN OTEŽENO OSAMOSVAJANJE

Otrokom, ki so odraščali zunaj svoje družine, so že zaradi samega dejstva oddvojenosti od družine odvzete določene pravice, sicer zagotovljene otrokom, kar jih uvršča v posebej ranljivo skupino (Žižak in Vizek Vidović, 2004). Raziskave, opravljene z otroki in mladimi, nameščenimi v mladinske domove (v hrvaškem jeziku „dječji dom“) v Republiki Hrvaški², so pokazale, da je njihovo psihosocialno funkcioniranje

² V Republiki Hrvaški se zunajdružinska namestitvev otrok izvaja na treh zakonskih osnovah: Družinski zakon (NN 61/2011), Zakon o socialni oskrbi (NN 33/2012) ter Zakon o sodišču za mladino (NN 84/2011). Na temelju teh zakonov se lahko otroka loči od družine in se ga namesti v dom za otroke in mlajše polnoletne osebe, v rejniško družino, družinske domove ter vzgojne ustanove.

ogroženo. Kažejo več težav pri vedenju in izražanju občutkov, imajo več težav z mentalnim zdravjem ter so izpostavljeni večjim razvojnim tveganjem (Ajduković in Sladović Franz, 2003). Poleg težjih pogojev odraščanja, ki jih imajo, in tveganj nastanka posledic zaradi ločitve od družine je ta skupina otrok soočena tudi s težjim in bolj tveganim procesom osamosvajanja. Vemo, da je osamosvajanje pomembno življenjsko obdobje za vsako mlado osebo, prežeto je s številnimi vprašanji, prehodi, pričakovanji in negotovostjo. Gre za proces odraščanja, učenja neodvisnosti od staršev ali skrbnikov, grajenja lastne identitete in prevzemanja novih vlog – delovnih, partnerskih, starševskih idr. Večinoma mladi z nestrpnostjo pričakujejo osamosvajanje in tisto, kar se pogosto razume kot svoboda – da samostojno odločajo o sebi brez nadzora in skrbi staršev ali drugih pomembnih oseb. Pri mladih, ki odraščajo v ustanovah stran od lastne družine, je lahko vidik osvobajanja od pravil in zahtev še toliko vabljivejši. Obdobje osamosvajanja pa je lahko pogosto tudi relativno stresno, še posebej za tiste mlade, ki nimajo ustrezne podpore s strani staršev. V tem smislu so posebej izpostavljeni mladi, ki so odraščali v zunajdružinski oskrbi: v mladinskih domovih, rejništvu in vzgojnih ustanovah. Kusturin (2002) navaja, da je za to skupino mladih obdobje prehoda v samostojno življenje po letih, preživetih v stabilnem okolju ustanove, še težje kot njihovim vrstnikom. V zvezi s tem Žižak, Koller Trbovič in Jeđuđ (2005) govorijo o trojni tranziciji te skupine mladih. Prva je tranzicija na osebni ravni in je vezana na prehod od otroka do odrasle osebe. Druga tranzicija je družbena in se nanaša na širše okoliščine družbe, v kateri živimo, zaznamuje pa jo negotovost. Ti dve tranziciji sta značilni za vse mlade, tretja pa je značilna za mlade, ki živijo v zunajdružinski oskrbi, in se nanaša na prehod iz ustanove v samostojno življenje. Hkrati se čas zapuščanja primarne družine in pridobivanja samostojnosti zamika, zato mladi v zahodnih družbah samostojno življenje začenjajo v poznih dvajsetih in tudi v zgodnjih tridesetih letih. Arnett (2007) govori o novi fazi odraščanja, ki jo imenuje odraščanje v nastajanju (angl. *emerging adulthood*). Mladi, ki odraščajo v zunajdružinski oskrbi, tega ‚luksuza‘ nimajo oziroma - kakor navajata Mržek in Krajncan (2010) - sistem družbenih intervencij ne sledi tem družbenim spremembam. V tem kontekstu Mann-Feder (2007) poudarja, da so se mladi v zunajdružinski oskrbi prisiljeni osamosvojiti hitreje kot vrstniki ter se morajo

soočiti s tem, da v procesu osamosvajanja nimajo ustrezne pomoči s strani lastne družine, kar lahko privede do občutkov žalosti, nezadovoljstva in jeze. Za mlade, ki prihajajo iz oskrbe, samostojno življenje največkrat ni ponujeno kot izbira, prav tako njihova pripravljenost na osamosvajanje ni odločilni dejavnik v tem procesu, zato lahko prehod v samostojno življenje doživljajo kot svojevrstno deložacijo iz sistema oskrbe (prav tam, 2007).

Ta skupina mladih se v anglosaški literaturi opisuje z izrazom ‚care leavers‘ (tisti, ki zapuščajo oskrbo), izraz se v glavnem uporablja na področju Velike Britanije in Škotske, ter ‚aging out of care‘ (preraščanje skrbi), ki se predvsem uporablja na področju ZDA.

Raziskave o življenju mladih po odhodu iz zunajdružinske oskrbe (Stein, 2006; Tweddle, 2007; Reid, 2007; Goyette, 2007; Šimić, Kusturin in Zenko, 2011) kažejo na določene skupne značilnosti te skupine: nižja izobrazbena raven, nezaposlenost ali nestabilna zaposlitev, nižji prejemki, starševstvo pri nizki starosti, negotov stanovanjski status, odvisnost od socialne pomoči, težave z mentalnim zdravjem, večje tveganje za razvoj odvisnosti, večja verjetnost vključevanja v kriminalne aktivnosti. Glede na težave, s katerimi se srečujejo ti mladi pri vzpostavljanju samostojnega življenja, Croft, Crolla in Mida-Briot (2003) navajajo tri vidike socialne izključenosti: večkratna negotovost (soočajo se z več vzporednimi neugodnimi okoliščinami, kot so nezaposlenost, diskriminacija, nerešeno stanovanjsko vprašanje, pomanjkljiva izobrazba), kompleksnost tveganih življenjskih pogojev (npr. slabi stanovanjski pogoji), ki lahko privedejo do slabega zdravja, kar pa je posledično povezano s tem, da težje najdejo delo in lažje zapadejo v revščino, ter nezmožnost uresničevanja pravic, kot so pravica do šolanja, zaposlitve itd. V tem smislu Rapuš Pavel (2005) v raziskavi o nezaposlenosti mladih pride do sklepa, da so najpomembnejši faktorji ranljivosti, ki vodijo v večje tveganje socialne izključenosti, naslednji: nizka stopnja izobrazbe, pasivnost na formalnem trgu dela, negotov finančni položaj in pomanjkanje ali odsotnost finančne podpore s strani države. Na drugi strani se kot zaščitni dejavnik kaže socialna podpora s strani lastne družine. Sklenemo lahko, da so vsi navedeni dejavniki ranljivosti hkrati tudi ključne značilnosti mladih, ki se osamosvajajo po zunajdružinski oskrbi, zato je razumljivo, da so vsi mladi

izpostavljeni tveganju, da postanejo socialno izključeni, še zlasti če upoštevamo pomanjkanje družinske podpore.

Glede na razpoložljivo literaturo lahko opazimo, da je prišlo v svetu do porasta zavesti in ukvarjanja s problematiko tranzicije mladih, ki pridejo iz oskrbe. To se kaže v številnih spremembah in reformah, ki se nanašajo na zakonodajo, državno politiko ter programe, ki so na voljo mladim, preden začnejo samostojno življenje. Kakor navaja Reid (2007), se države povsod po svetu trudijo izboljšati situacijo mladih v tranziciji, pri čemer so najuspešnejši tisti programi, ki zagotavljajo takšno raven podpore, kot jo vrstniki dobivajo od staršev, torej podpora presega usmerjenost na izobrazbeno in finančno področje. Naj navedemo še nekaj primerov s področja Evrope in Amerike. Na Škotskem denimo imajo še zlasti po sprejetju Children Scotland Acta (1995) pomembno vlogo in največjo odgovornost pri sprejemanju številnih meril prav lokalne skupnosti. Posebna pozornost je usmerjena k tistim, ki prihajajo iz oskrbe. Tako otrokov blagor ni več skrb socialne službe, temveč celotne skupnosti (Millar, 2007). Podobno se bere tudi zakon, ki velja v Veliki Britaniji od leta 2000 (Children Leaving Care Act), ki zagotavlja, da je lokalna skupnost neposredno odgovorna za mlade, ki so oskrbo zapustili s 16 leti, do njihovega 19. leta. S tem se še posebej poudarja finančna in moralna odgovornost lokalne skupnosti (Goddard, 2003, po Reid, 2007). Proces tranzicije se načrtuje za vsako mlado osebo po oceni njenih potreb, ki mora biti narejena, preden ta zapusti sistem oskrbe. Lokalna skupnost je povezana z mladostnikom, zanj skrbi (vsak varovanec ima svojega osebnega svetovalca) do 21. leta, včasih pa se ta skrb zaradi izobraževanja podaljša tudi do 24. leta. Kot navaja Tweddle (2007), je ta zakon usmerjen na izobraževanje, trening spretnosti in finančno podporo. V ZDA se v primerih mladostnikov, ki zapuščajo rejniško družino in se znajdejo v procesu tranzicije, ravna po Foster Care Independence Act (1999, v Tweddle 2007), v katerem je poudarek na razvijanju programa in služb, usmerjenih na izobraževanje, zaposlovanje in treniranje življenjskih spretnosti (prav tam).

Na Hrvaškem so se v zadnjih desetih letih okrepile iniciative na državni in lokalni kot tudi na ravni organizacij civilnih družb, in sicer v smeri olajšanja poti k samostojnosti mladih po odhodu iz zunajdružinske oskrbe. Eden od ukrepov, sprejetih s strani države, ki so poskrbeli za pozitivne spremembe v sistemu oskrbe, se nanaša na bolj

razširjeno možnost koriščenja storitev nastanitve za skupino polnoletnih mladih, starih do 21 let, in sicer skozi razvijanje stanovanjskih skupnosti (Žganec in Kujundžić, 2003). Mladinski domovi so pridobili možnost zasnovanja stanovanjskih dislociranih skupnosti, domov za polsamostojno bivanje mladih s ciljem, pripraviti jih na samostojno življenje. Naslednja pozitivna sprememba v sistemu oskrbe za mlade v zunajdružinski namestitvi je možnost finančne podpore, tj. štipendije v času šolanja. Čeprav je število tistih, ki obiskujejo fakulteto, izredno majhno, je to vseeno velik napredek glede na prejšnja leta, ko takih možnosti praktično ni bilo. Poleg štipendije imajo mladi možnost določen čas preživeti v osnovnih stanovanjskih skupnostih (Žic Grgat in Jelavić, 2005) ali dobiti posteljo v študentskem domu.

Poleg navedenih dveh zakonskih sprememb na državni ravni se je okrepilo tudi delo združenj civilne družbe v smislu ustvarjanja programa priprav za samostojno življenje ter zagovarjanje pravic mladih, ki začenjajo samostojno življenje po odhodu iz zunajdružinske oskrbe. V tem kontekstu je treba omeniti programe združenja Igra, Združenja za iniciative v socialni politiki, ter združenja Letim. Združenje Igra od leta 2002 izvaja program Stik, usmerjen v napredovanje življenjskih spretnosti otrok in mladostnikov v institucionalni obravnavi. Skozi skupinska in individualna srečanja z uporabniki usvajajo nova znanja in veščine, ki so potrebni ob prihodu v ustanovo in tudi takrat, ko jo zapustijo. Poudarek je na krepitvi njihovih osebnih potencialov kot tudi na možnosti pridobivanja nasvetov o lastnih zmogljivostih mladih kot pomoč pri lažjem shajanju na samostojni poti (Udruga igra, b. d.). Drugi tak program je Na izviru samostojnosti, ki se nanaša na pripravo uporabnikov mladinskih domov za samostojno življenje skozi urjenje življenjskih spretnosti, katerih nosilec je Združenje za iniciative v socialni politiki. Program je usmerjen na poučevanje praktičnih veščin, potrebnih za samostojno življenje, kot temelj dobrih medčloveških odnosov in sprejemanje različnosti ter informiranje o delovnih in življenjskih pravicah kot tudi o možnostih aktivnega vključevanja in sodelovanja v družbi. Skozi delo se mladi uporabniki krepijo za aktivno in odgovorno oblikovanje lastnega življenja po dohodu iz mladinskega doma ter sodelovanje pri oblikovanju družbe, v kateri so pomembni člani.

S skupnim delovanjem strokovnjakov iz združenj Igra in Letim (katerih člani so samoiniciativno izpeljali program Na izviru samostojnosti) je bila leta 2011 ustanovljena spletna stran Skok v življenje (Skok u život, b. d.), namenjena mladim po osamosvojitvi. Spletno stran urejajo mladi sami, na njej pa lahko poleg koristnih informacij najdejo tudi razmišljanja in komentarje.

Čeprav je opaziti, da so bile na področju Hrvaške v zadnjih nekaj letih ustanovljene številne iniciative za izboljšanje življenja mladih po odhodu iz oskrbe, se strinjamo z Anghel (2011), ki glede na raziskave, ki jih je v zvezi s to problematiko opravila za primer Romunije, poudarja pomanjkanje tovrstnih raziskav v državah vzhodne Evrope. Anghelova omenja, da je večina raziskav o odhodu iz oskrbe opravljena v državah zahodne Evrope (zlasti EU) ter v ZDA. Meni, da so potrebne raziskave tudi v drugih državah, treba pa je upoštevati tudi družbeno-politično specifično posamezne države. Menimo, da lahko ponudi raziskava, omenjena v delu, vsaj delni vpogled v doživljanje in perspektivo mladih na Hrvaškem ter tako postane možna podlaga za nove, obsežnejše raziskave. Namen tega dela je skozi predstavitev in razpravo o rezultatih v udeleženi obliki dati glas mladim, ki so v zunajdružinski oskrbi.

CILJI IN METODE DELA

Raziskovanje, ki bo predstavljeno v nadaljevanju, temelji na kvalitativnem pristopu, ki omogoča razumevanje resničnih življenjskih pojavov, vsakodnevnih zgodb ljudi, kjer je glavni poudarek na razumevanju tega, kako sami posamezniki interpretirajo ter doživljajo sebe, svoje okolje, svet, v katerem obstaja možnost odkriti novo resničnost (Mesec, 1998).

Splošni cilj raziskave je dobiti vpogled v perspektivo mladih uporabnikov mladinskih domov in o samostojnem življenju po odhodu iz institucije. Poleg splošnega cilja sta izpostavljena tudi specifična cilja:

- utrditi in opisati doživljanje mladih v povezavi z življenjem v domu,
- vpogled v pričakovanja in izkušnje samostojnega življenja po odhodu iz oskrbe.

UDELEŽENCI V RAZISKAVI

Izbor udeležencev v kvalitativni raziskavi se nanaša na vzorec, na t. i. ključne informatorje (Ajduković, 2008). Ker se raziskuje doživetja in izkušnje samostojnega življenja mladih po odhodu iz institucionalne oskrbe, so ključni informatorji mladi uporabniki mladinskih domov, ki so se znašli pred odhodom iz doma ali so že začeli samostojno živeti.

V raziskavi je sodelovalo 9 mladostnikov iz treh različnih mladinskih domov na Hrvaškem (Mladinski dom Izvor Selce, Mladinski dom Lipik, Mladinski dom Sv. Ana, Vinkovci). Med njimi so bili trije mladostniki, šest pa je bilo mladostnic, v času raziskave jih je bilo polnoletnih šest. Štirje udeleženci so obiskovali srednjo šolo, trije so bili zaposleni, ena udeleženka je bila nezaposlena, ena pa je obiskovala fakulteto. Dolžina bivanja mladostnikov v domu se je gibala med dvema in devetimi leti, samo dva od njih pa sta v njem preživela manj kot sedem let. Povprečno bivanje v domu našega vzorca vprašanih je 6,83 leta. V času, ko je bila opravljena raziskava, je samostojno življenje začelo pet sodelujočih. Mladi, ki so pravkar začeli samostojno življenje, so živeli v zunajzakonskih skupnostih, v lastni družini ali samostojno v študentskem domu. Tisti, ki so bili v fazi priprav za samostojno življenje, so živeli v mladinskem domu oziroma v stanovanjskih skupnostih.

NAČIN PRIDOBIVANJA PODATKOV

Podatki so pridobljeni z metodo polstrukturiranega intervjuja, sestavljenega za potrebe te raziskave. Pridobivanje podatkov je izvedeno skladno s smernicami Etičnega kodeksa raziskovanj z otroki (2003). Pred intervjujem je bil opravljen razgovor, v katerem so bili udeleženci seznanjeni s cilji in načini izpeljave raziskave. Vsi udeleženci so dali svoje soglasje za sodelovanje v raziskavi. Intervjuji so bili večinoma vodeni individualno, razen če sta morala nanj odgovoriti dva intervjuvanca hkrati (zaradi šolskih obveznosti ali organizacijskih zmožnosti doma). Zaradi upoštevanja želja sogovornikov in prostorskih omejitev se trije razgovori niso snemali, temveč zapisovali. Vsem vprašanim je bila dana možnost vpogleda v dobesedno prepisane intervjuje z možnostjo dopolnitve, razjasnitve in popravljanja zapisa, za kar vprašani

niso izrazili zanimanja in zahteve. Večina pa jih je izrazila željo po ponovnem prihodu spraševalca in informiranju z rezultati raziskave.

METODE OBDELAVE PODATKOV

Pri obdelavi podatkov je poleg raziskovanja uporabljena kvalitativna analiza besedila, katerega cilj je strniti in strukturirati ter razumeti in razložiti empirično gradivo, dobljeno v procesu pridobivanja podatkov (Novak in Koller Trbovič, 2005). Prikaz načina kodiranja je podan v **TABELI 1**. Podatki, pridobljeni v raziskavi, so obdelani po naslednjih korakih po postopku odprtega kodiranja:

TABELA 1: Prikaz načina kodiranja

izvirno besedilo	koda	kategorija	področje
<i>Trenutno nisem zaposlena, pravzaprav iščem delo. Dobila sem odpoved zaradi, kako se reče, na r... r, recesije. Ampak do zdaj nisem imela rednega dela, delala sem sezonsko v različnih pivnicah. (e)*</i>	nezmožnost najti zaposlitev in nezadovoljujoči delovni pogoji		
<i>Delovnik je 8 ur, včasih pa se to razvleče na 12, 15 ur ... več sem na delu kot doma ... Tukaj je vse na meni. Že dolgo nisem videl svoje plače. (m1)</i>		težave v samostojnem življenju	samostojno življenje
<i>Pred tem sem bila v stanovanju, ki mi ga je našel fant ... to je bilo takoj po odhodu. Bilo je katastrofalno. To je bila garaža, ne stanovanje. Med temi štirimi stenami sem zmrzovala. Sedela sem v trenirki in se tresla od mraza ... Ko se samo spomnim tega! Lastnik mi na koncu ni vrnil are, še celo obtožil me je, da sem mu jaz dolžna. (d2)</i>	težave pri iskanju ustrezne namestitve		

* S črkami so označeni posamezni intervjuji oziroma izjave sodelujočih v raziskavi.

1. branje prepisa intervjuja
2. pripisovanje kodov izvornim izjavam
3. združevanje kodov v abstraktnejše kategorije
4. spajanje kategorij v nadrejene celote (področja)
5. interpretacija podatkov glede na področja in pripadajoče kategorije

PRIKAZ REZULTATOV IN RAZPRAVA

Podatki so prikazani glede na področja in njim pripadajoče kategorije, pri čemer so izvorni citati³ sogovornikov uporabljeni, da so z njimi podkrepljeni rezultati. Z obravnavo podatkov sta se izpostavili dve večji področji oziroma je opaženo, da mladi govorijo o dveh fazah svojega življenja: **življenje v domu** in življenje po odhodu iz njega oziroma **samostojno življenje**. Področje samostojnega življenja mladi opisujejo skozi konkretne izkušnje in skozi svoja pričakovanja.

ŽIVLJENJE V DOMU

Ko so govorili o svojih izkušnjah življenja v mladinskem domu, so udeleženci v raziskavi v glavnem najprej navedli **težave pri prilagajanju na življenje v domu**, pri čemer opisujejo svoja doživetja ob prihodu v novo sredino in spoznavanje novih, neznanih oseb. Svoje prve dneve v domu mladi opisujejo kot ‚težke‘, ‚neznane‘ in ‚čudne‘, pri čemer poudarjajo, da so jim pri prilagoditvi največ pomagali vzgojitelji in vrstniki.

Vsi mladostniki, udeleženi v tej raziskavi, izkazujejo **zadovoljstvo in pozitivno doživljanje življenja** v institucijah, v katerih so najpogosteje preživeli večje število let. V izjavah mladostnikov so posebej izpostavljeni **vzgojitelji**, ki jih mladi doživljajo izrazito pozitivno, zato dobimo vtis, da je odnos z vzgojitelji pomemben dejavnik njihovega življenja v domu. Glede let, preživetih v mladinskem domu, se mladi pogosto spominjajo, kako so se sčasoma naučili živeti v domu in **razvili navade** življenja v domu („*Popolnoma sem se navadila na*

³ Področja in kategorije so poudarjeni s krepkim tiskom, citati sodelujočih v raziskavi pa so pisani ležeče.

dom in vse v njem.; Ker sem se navadila, bi mi bilo težko oditi iz njega.“) Svoje življenje v domu doživljajo kot **veliko koristi** zase, zlasti glede na življenje, ki so ga imeli v lastnih družinah („To je bilo lepo obdobje v mojem življenju, lepa izkušnja, kajti če ne bi šla v dom, kdo ve, kaj bi se zgodilo z mano. Mogoče ne bi končala niti osnovne šole ... Zelo sem hvaležna, ker sem bila v domu.“ (k2) „V osmih letih sem spoznala, da imam tukaj vse, kar prej nisem mogla imeti, vse, kar nisem mogla imeti doma.“ (k1)) V tem pogledu so doživetja nekaterih med njimi tako pozitivna, da bi jih priporočili svojim otrokom, kar niti ne čudi glede na čas, ki so ga nekateri mladi preživeli v mladinskem domu – za marsikoga je bil to dom in kraj, kjer je odraščal. Mladostniki prav tako izpostavljajo pomembnost povezanosti, ki jo občutijo z vzgojitelji ter drugimi mladimi, zato lahko sklepamo, da ustanovo zares jemljejo za svoj dom: „Mi smo velika družina. Jaz sem

SLIKA 1: Prikaz področja Življenje v domu

imela v domu vse.“ (e) Mladi se vzgojiteljev spominjajo kot oseb, ki so jim ponujale **pomoč in podporo**, nemalokdaj pa so prevzeli tudi vlogo njihovih staršev: „Moja vzgojiteljica, ona je tako super, ona je tako dobra. Ona mi je kot mama pravzaprav.“ (k2)

Pomemben segment opisa življenja v domu je občutek sodelujočih, da jim je bila ponujena celotna podpora, kar je prispevalo k občutku gotovosti. V povezavi s tem mladi velikokrat navajajo **brezbriznost** v času življenja v domu, ki jo pogrešajo, ko začnejo živeti samostojno, kar je posebej opazno pri tistih, ki so se v samostojnem življenju soočili s številnimi obveznostmi in zahtevami vsakdanjika. Nekaj izjav mladih: „Vse to mi manjka, ja ... Bila je podpora. Rekli so mi: To je v redu, to ni v

redu ... zdaj pa moram sama dvakrat premisliti, ali bom nekaj naredila ali ne.“ (d2); „Če bi morala povedati, kako mi je bilo v domu, bi rekla super! Želela bi se spet vrniti. Ko si v domu, imaš vse skuhano, oprano, edino, kar moraš delati, je učenje. Zdaj mi to nekako manjka ... Težko mi je ... Vse delati sama ...“ (m2). Poleg številnih pozitivnih doživetij v povezavi z domom pa ena od udeleženk govori o tem, da ji manjka lastna družina („To ti vedno manjka, ne glede na to, koliko se ti trudijo nadomestiti družino in ti dajati ljubezen, se ti ne morejo toliko posvetiti kot tvoji starši.“ (k2)).

Ko govorijo o **odhodu od doma**, so opazne razlike v doživetjih tistih, ki že živijo samostojno, imajo torej konkretno izkušnjo odhoda iz mladinskega doma, ter tistih, ki so šele v fazi priprav na samostojno življenje. Mladi, ki so v fazi priprav na odhod, govorijo o samostojnem življenju **pozitivno vznemirjeni in polni pričakovanj**. Skozi intervjuje je mogoče opaziti njihovo opazno željo po samostojnem življenju, željo po biti sam, ki se predvsem navezuje na potrebo po več zasebnosti (poleg manjšega intimnejšega prostora brez sostanovalcev), kar je najizraziteje pri tistih, ki so v ustanovi preživeli daljše obdobje.

Mladi, ki že živijo samostojno, dan odhoda iz doma opisujejo v glavnem skozi **občutje žalosti in negotovosti**: „Moram naprej, v novo življenje, na novo pot, in ... bila sem zelo žalostna. Jokala sem ...“ (k2); „Uf! Zelo težko ... Hotela sem ... Zelo težko, težko ... in žalostno je bilo. Najtežje mi je bilo, ko sem potoval z vlakom; razmišljal sem, kdaj se bom spet vrnil v to mesto in videl ljudi, ki so bili tako dolgo z mano.“ (m1); „Glavo imam polno vsega, ne vem, kaj bom zdaj ... ne vem, kako bo izgledalo vse skupaj, novo okolje, novi ljudje, kako se mi bo uspelo vklopiti ... Ne vem, kaj me veseli v novem samostojnem življenju. Nekako me naenkrat skrbi veliko stvari.“ (d1) Dekle, ki je s polnoletnostjo samostojno nehala bivati v domu, govori o svojih izkušnjah. Pri njej sta prevladovala **pričakovanje odhoda** in želja po življenju zunaj doma. Zadovoljstvo ob odhodu iz doma pa je bilo kratkotrajno, kmalu se je soočila s številnimi težavami, zato se je želela vrniti v dom. „Odšla sem, takoj ko sem dopolnila 18 let ... Po odhodu sem si mislila: Končno svobodna! Komaj sem dočakala to, res. Prvih 15, 20 dni je bilo krasno, nihče mi ni ničesar branil ali me prigovarjal k čemu. Potem sem ostala brez denarja in se začela preživljati z napitnino. Ni mi bilo vseeno, a občutek, da imam 18 let, da sem polnoletna – to mi je bilo najpomembnejše. Po prvih tednih svobode mi je postalo žal ... grozno ...“ (e).

Zanimivo je, da mladi opisujejo obžalovanje glede na to, kakšen je bil njihov odhod iz doma: „*Žal mi je, da sem odšla iz doma, ko so bili vsi na morju*“ (m2) „*Spominjam se, bila je sreda zjutraj in še moja vzgojiteljica ni delala, ampak druga*“ (k2). Glede na te izjave bi bilo treba mladim zagotoviti nekakšen obred ob odhodu iz doma, pri čemer bi se jim omogočilo ustrezno slovo od oseb in okolja, v katerem so živeli.

Glede na to, kako so se pripravili oz. kako se **pripravljajo na samostojno življenje**, mladi navajajo sodelovanje v programih življenjskih spretnosti, ki jih v njihovem domu izvaja eno od združenj civilne družbe, individualne razgovore z vzgojitelji ter sam način življenja v domu (pridobitev delovnih in higienskih navad). Pri tem nekateri izpostavljajo, da jim je težko oceniti, ali so ali niso pripravljeni za samostojnost. Kot pozitivno prakso, ki jim lajša pripravo za samostojno življenje, mladi navajajo **stanovanjsko skupnost**: „*Prehod v stanovanje tukaj mi je precej pomagal. To je za moje osamosvajanje pomembno. Naučil sem se osnov kuhanja, pospravljanja, pranja perila ... Tukaj sem lahko vse preizkusil, kar je bila velika pomoč.*“ (d1) „*V stanovanjski je bilo življenje boljše. Bila sem sama, vse sem poskušala sama. Po drugi strani sem vzgojitelje lahko vse vprašala, bili so tukaj. Ampak kljub temu sem se lahko preizkušala. Srečna sem, da sem bila v stanovanjski, ker nekateri tudi niso. To mi je olajšalo odhod.*“ (d2)

Zanimiv je tudi **pogled** mladih na njihove **vrstnike**, ki odraščajo v svojih družinah. Imajo jih za nezavedne, nezrele glede želja po samostojnem življenju: „*V razredu jih je polno, ki se preprosto obnašajo otročje. Imajo starše in mislijo, da bodo zaradi tega vse zmogli, da jim ničesar ne bo treba narediti. Ampak niti ne vejo, kaj vse je treba storiti.*“ (j1) „*Ker morda mislijo, da bodo vedno živeli z mamo in očetom, na njuni grbi, kaj vem ... Mislim, da je treba čim prej začeti delati, takoj ko lahko. Da zaslužiš, imaš delovne navade in vse drugo*“ ... (j1)

Mladi, ki so sodelovali v tej raziskavi, so med razgovori delili svoje izkušnje življenja v domu, ki so za njih predvsem zelo pozitivne, verjetno zaradi dejstva, da so se tudi sami znašli pred novim velikim korakom – pred začetkom samostojnega življenja, ali pa so vanj že zakorakali. Govorili so o lepih občutkih in lepo opisovali bivanje v instituciji, ki jim je s svojimi strokovnjaki ponujala brezbržnost in zadovoljevanje njihovih potreb. Čeprav raziskava obravnava majhen vzorec, ki ne dopušča sploševanja dobljenih rezultatov, izkušnje

in izjave teh mladih močno pričajo o tem, da je odhod iz doma težka izkušnja. Mladi željno pričakujejo odhod iz institucije, ko se ta čas približuje, pa se pojavljata bojazen in negotovost pred prihodnostjo. Veliko avtorjev govori o negotovosti in krizah, s katerimi se soočajo mladi po odhodu iz oskrbe (Ajduković in Sladović, 2000; Kiehn, 1998; Žizak in Koller Trbovič, 1999; Granić, Đorđević in Krpeljević, 2005; Mann-Feder, 2007). Mladi, ki so sodelovali v tej raziskavi, niso prepričani, ali so pripravljeni na samostojno življenje. Razlogi za njihovo le delno pripravljenost se nanašajo na usvojene delovne in higienske navade, razvito odgovornost, posamezne individualne razgovore s strokovnjaki v domu ter sodelovanje v programu učenja življenjskih spretnosti. Splošno gledano je začetek samostojnega življenja težak in poln izzivov za vsako mlado osebo in vprašanje je, ali smo lahko (popolnoma) pripravljeni na tisto, kar prihaja, ali pa smo po svoje vedno ‚vrženi v življenje‘. Seveda je velika razlika v tem, da se imajo tisti mladi, ki so odrasli v lastnih družinah, možnost vrniti ter prositi bližnje za pomoč. Mladi, ki odhajajo iz institucionalne oskrbe, nimajo te možnosti, nasprotno, pogosto imajo družino, ki od njih pričakuje oskrbo. V povezavi s tem Tweddle (2007) govori o tem, da imajo mladi občutek, da so po 18. letu zapuščeni s strani sistema in prepuščeni sami sebi z omejenimi življenjskimi spretnostmi, pičlo finančno podporo ter slabo socialno mrežo. Wade in Dixon (2006) prav tako govorita o tem, da varovanci pogosto niso pripravljeni zapustiti oskrbe, kadar pride do trenutka, ko je treba posvetiti več pozornosti načrtovanju svoje poti v odraslost. Tudi številni drugi avtorji poudarjajo, da so mladi redko ustrezno pripravljeni na odhod iz ustanove in začeti samostojno življenje (Granić, Đorđević in Krpeljević, 2005; Goyette, 2007; Mann-Feder, 2007).

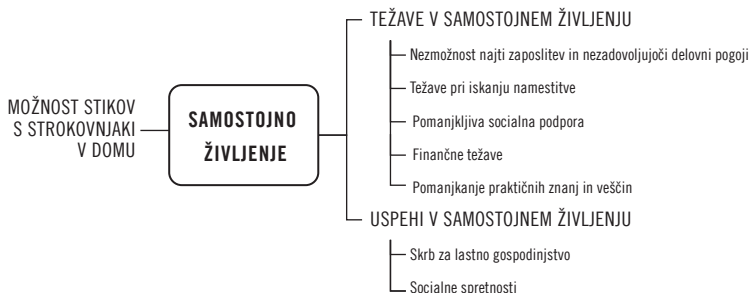
Rezultati te raziskave prav tako kažejo, da imajo mladi svoje vrstnike, ki so odrasli v lastnih družinah, za manj zrele, kar se ujema s sklepi drugih raziskav (Arnett, 2007; Mann-Felder, 2007). V tem kontekstu Wade in Dixon (2006) pravita, da je za mlade iz domov tranzicija v svet odraslih pospešena. Od njih se pričakuje, da v veliko krajšem času (v nasprotju z vrstniki, ki so odrasli v družinah) prevzamejo številne odgovornosti ter so tako prisiljeni postati odrasli veliko prej kot vrstniki.

SAMOSTOJNO ŽIVLJENJE

Sodelujoči v tej raziskavi samostojno življenje opisujejo skozi perspektivo tistega, kar jim pomeni težave, in skozi perspektivo tistega, v čemer so uspešni glede na trenutno življenjsko situacijo: življenje v stanovanjski skupnosti ali popolnoma samostojno življenje.

Ko nanese beseda na težave, s katerimi se srečujejo mladi, sta največkrat težavi **nezmožnost najti zaposlitev** in **nezadovoljivo delovni pogoji**. Ena od udeleženk je nezaposlena (v dveh letih, kolikor je minilo od odhoda iz doma, ni imela stalne zaposlitve) in svoje nezadovoljstvo za nastalo situacijo povezuje s finančnimi težavami. Nekateri udeleženci raziskave so nezadovoljni s svojim položajem na delovnem mestu, s finančnimi težavami ipd. („*Delovnik je osem ur, včasih se to podaljša na 12 ali 15 ur ... Več sem v službi kot doma ... Tukaj je vse na meni. Že dolgo nisem videl svoje plače.*“ (m1) Nekateri med njimi navajajo tudi težave pri **iskanju namestitve** po odhodu iz doma. Eno od deklet je živelo v neustreznih pogojih, medtem ko je drugo ostalo brez nastanitve: „*To je bla katastrofa! To je bila garaža, ne stanovanje ... Zmrzovala sem med štirimi stenami. Sedela sem v trenirki in se tresla od mraza ... Če se samo spomnim! Obup! Lastnik mi na koncu ni vrnil are, celo obtožil me je, da sem mu jaz dolžna.*“ (d2) „*V nekem trenutku sem ostala na ulici. To je bilo, ko sem odšla iz doma ...*“ (e).

Pomanjkanje praktičnih znanj in veščin je še eno področje, s katerim so se mladi srečali na začetku svojega samostojnega življenja: „*Imela sem težave, tudi s kuhanjem. Nekega jutra sem dala peč kokoš. Ko sem se vrnila z dela, sem šla počivat, in takrat sem se spomnila na kokoš. Ta je zgorela, od nje je ostalo samo še nekaj malega črnega. Ko sem videla, kaj se je zgodilo, sem jokala. Pomislila sem, da sem stran vrgla 25 kun ... Bilo mi je tako grozno in bila sem tako žalostna ...*“ (e). Tudi nekatere vsakodnevne praktične stvari so jim povzročale težave, npr. izpolnjevanje vplačilnih listkov v banki, odpiranje računa ipd., saj se do zdaj, tj. do svoje polnoletnosti, niso nikoli preizkušali v tem: „*Nekaterih stvari še vedno ne znam, npr. ravnanje v banki, računi in te stvari.; Ja, tudi tega me je strah; kje je kaj ... vse to mi je popolnoma novo in se mi do zdaj ni bilo treba ukvarjati s čim takim.*“ (k2) Posamezni mladi govorijo o **finančnih težavah**, ki se nanašajo na izredno nizke finančne prejemke, kar

SLIKA 2: Prikaz področja Samostojno življenje

jim otežuje zadovoljevanje osnovnih potreb, ter na to, da nekateri prejemajo plačo z zamudo.

Poročajo tudi o tem, da jim **manjka podpora** družine in širše socialne mreže („Prideš z dela in nimaš s kom govoriti. Prej so bili vsi tu, vsem sem lahko povedala, kar sem želela, vzgojiteljica mi je dala kakšen nasvet.“ (e) „Ne živim z nikomer, da bi lahko koga kaj vprašala.“ (m2) Neki mladenič je s povratkom v družino **prevzel skrb** za bolno mamo, skrb za dom in vodenje gospodinjstva. Ta del je zanj ena izmed največjih težav samostojnega življenja: „To, da sem sam z mamo ... moram paziti nase in nanjo, skrb imam za oba. Bolna je in zdaj že skoraj nepokretna. Skrbim zanjo, za dom, za vse gospodinjstvo. To je velika obveznost, ampak nujna ...“ (m1)

Za podporo, ki jo imajo ali jo pričakujejo, vsi mladostniki navajajo, **da se vedno lahko obrnejo na dom**, kadar potrebujejo pomoč, nasvet ali podporo. Posamezni sodelujoči navajajo, da se občasno po telefonu slišijo z vzgojiteljem, s katerim so **zgradili boljši odnos**: „Eden od vzgojiteljev je moj krstni boter, zato se pogosto slišiva. Povpraša me, kako sem, ali kaj potrebujem, svetuje mi, naj kaj naredim, kadar potrebujem pomoč ...“ (m2) Dekle, ki je samo zapustilo dom, govori o tem, da je izgubilo stike z domom, in sicer predvsem zaradi občutka neugodja in sramu zaradi svojega ravnanja. Meni, da je koga „razočarala“ in s tem izgubila „pravico do pomoči“: „Mogoče bi lahko tudi koga prosila za pomoč, ko sem odšla, a bilo mi je nelagodno in tudi preponosna sem bila, saj sem odšla z besedami: ‚Zmorem sama, nikogar ne potrebujem.‘ Razočarala

sem jih ... zato nisem ostala v stiku z vzgojitelji. Tako ali tako sem odšla sama in s tem izgubila pravico do pomoči.“ (e)

Pri tistih mladih, ki so še v kakšni od oblik domske namestitve, je opazna **želja po ohranitvi stika** z delavci ustanove tudi v **prihodnosti**, po odhodu. Imajo jih za (morda edine odrasle) osebe, od katerih bodo lahko dobili nasvet, pomoč in podporo: „*Edino za vzgojitelje sem prepričan, da bom z njimi želel ohraniti stike. Oni so edini odrasli, ki se jim lahko zaupam, in povedal jim bom vse, če potrebujem pomoč, karkoli ...*“ (d₁) Malce nespodbudno je, da na vprašanje o tem, kdo od oseb, ki niso povezane z ustanovo, je še njihova podpora, odgovorijo, da so to samo njihovi partnerji (tisti, ki jih imajo). Kaže, da so socialne mreže mladih, ki odraščajo v ustanovah, precej skromne, kar je vsekakor eno od tveganj za izključenost (Biehal in Wade, 1996; Stein, 2005, po Wade in Dixon, 2006).

Poleg težav mladostniki navajajo tudi to, v čemer so **uspešni** pri začetkih svojega samostojnega življenja. Prva izpostavljena stvar je **skrb za lastno gospodinjstvo** in vsakodnevne obveznosti, pri čemer je ponovno poudarjena pomembnost življenja v stanovanjski skupnosti: „*Že v stanovanjski sem se tega naučila ... pospraviti, skuhati in vse to mi ni problem ... Naučila sem se veliko. Že takrat, ko sem bila v stanovanjski, sem tudi delala, zato sem znala tudi to ...*“ (d₂) Eno od deklet omenja, kako je v dolgoletnem življenju v domu razvila posamezne komunikacijske **spretnosti**, kot je iskanje pomoči. Prav tako poudarja iznajdljivost kot pomembno prednost pri spopadanju z vsemi izzivi vsakodnevnega življenja: „*Mislim, da je to moja sposobnost, da se znajdem, in da imam velik, kako bi rekla, besedni zaklad ... Moje komunikacijske spretnosti, da sem družabna in da lahko brez težav govorim s komerkoli in ga prosim za pomoč. Nič me ni sram. V veliki meri je k temu prispevala izkušnja življenja v domu. Če sem se takrat hotela na koga obrniti po pomoč, sem morala vedeti, kako to narediti ...*“ (k₂)

Rezultati te raziskave kažejo, da so mladi kljub težko pričakovanemu samostojnemu življenju soočeni s težkimi socialno-ekonomskimi izzivi. Kljub težavam pa prepoznajo tudi tiste stvari, v katerih so uspešni, kar je vsekakor dober znak. Pomembno se nam zdi tudi to, da se mladi zavedajo, da se lahko obrnejo na svoje nekdanje vzgojitelje, če potrebujejo pomoč. To tudi potrjuje pomembnost grajenja trajnih in kakovostnih odnosov pri delu z otroki v zunajdružinski oskrbi. Po drugi

strani je zaskrbljujoče, da se mladi, ki se počutijo neuspešne, redkeje vračajo v institucijo in se tudi redkeje javljajo strokovnim delavcem.

V raziskavi, opravljeni v Veliki Britaniji (Amanfo, Bowley in Miller, 2008), so mladostniki kot dejavnike, ki so jim bili pomembni pri odraščanju v zunajdružinski oskrbi in v času zapuščanja oskrbe, navedli naslednje: odnosi in podpora s strani pomembnih oseb (vedenje, da je vsaj eni osebi mar zanje), ki se jim lahko zaupajo, jih prosijo za nasvet, informacijo, pri katerih iščejo pogum in motivacijo. Navedli so tudi občutek gotovosti in nadzora nad svojim življenjem ter možnost izbire. Avtorji raziskave ugotavljajo, da so bili za te mlade ključni dejavnik strokovnjaki, ki so kazali resnično zanimanje zanje. Podobno ugotavljajo tudi Žižak in sodelavci (2012) v raziskavi, opravljeni na otrocih v rejništvu. Avtorice poudarjajo pomembnost odnosa med otrokom in strokovnjakom ter zahtevo, da mora biti strokovnjak poleg zadovoljevanja formalnih postopkov sposoben pokazati resnično, človeško zanimanje za otroka in njegovo življenje. O pomembnosti odnosa pričajo tudi druge raziskave, opravljene z mladimi v oskrbi (npr. Ajduković in Sladović, 2000; Geenen in Powers, 2007). Poleg spoštovanja odnosa med strokovnjaki in mladimi je treba nujno mlade okrepiti, opogumiti za ustvarjanje drugih odnosov in vezi zunaj ustanove (Sladović Franz in Mujkanović, 2003; Kregar, 2004).

Na koncu naše raziskave naj omenimo še starejšo raziskavo, ki jo je opravil Nedeljko (1973). V raziskavi⁴ je med drugim sodelovalo tudi 750 bivših uporabnikov mladinskih domov v prostoru takratne Jugoslavije, ki so zapustili mladinski dom v obdobju prvih let po vojni ter vse do leta 1960. Izčrpno s polno izjav ter konkretnih opisov je avtor predstavil življenjsko pot mladih ter njihov vstop in integracijo v skupnost/družbo, obremenjeno s polno težavami. Kakor navaja Nedeljko (prav tam), je za mlade odhod iz doma prav tako kot vstop vanj občutljiv dogodek, skoraj vedno pospremljen s solzami. Poleg nestrpnosti, da postanejo samostojni, je razhod z domom kot varnim krajem ter prijatelji pravzaprav razhod z vsem, kar ti mladi imajo, zato je zanje ta korak še toliko težji. Mladi neradi zapuščajo dom zaradi strahu pred neodvisnostjo, zaradi negotovosti glede prihodnosti. Pri

⁴ Raziskava je del avtorjeve doktorske disertacije, predstavljene na Pravni fakulteti Univerze v Beogradu leta 1965.

odhodu doživljajo šok, ker naenkrat ostanejo brez oskrbe, in to brez priprav in prehoda. Na temelju te raziskave avtor navaja, da so številne generacije mladih spoznale, kaj pomeni zakorakati v življenje z ideali, ne da bi ga v resnici poznali in ne da bi imeli potrebna znanja. Poudarja, da so težave mladih, ki zapuščajo oskrbo, v veliki meri tudi težave vsakega mladega človeka, ki prvič stopa v samostojno življenje. Tisti, ki odhajajo iz oskrbe, nimajo opore staršev kot preostali mladostniki. Brez materialne, moralne in tudi družbene podpore poleg pomanjkljivosti domskega življenja, znotraj katerega niso bili dovolj dobro pripravljene za samostojno življenje, se mladim obeta mnogo težav. Avtor prav tako piše o tem, da imajo mladi z odhodom iz mladinskega doma med drugim slabe izkušnje z malenkostmi iz vsakodnevnega življenja (nakup in priprava hrane), manjka jim spretnosti pri sprejemanju odločitev in samostojni skrbi zase. Čeprav uporabniki domov prav v domovih najpogosteje razvijejo kulturne, delovne in higienske navade, Nedeljković (prav tam) pri njih prepoznava značilnost, da pričakujejo vse na pladnju. Avtor prav tako poudarja, da se mnogi mladi, bivši uporabniki mladinskih domov, z odhodom iz ustanove počutijo osamljene, razočarane, nemirne, brez pomoči pred številnimi življenjskimi izzivi, zato nekateri med njimi izražajo nostalgijo in željo po vrnitvi v dom. Podatki, prikazani v Nedeljkovičevem (1973) delu, so bili res pridobljeni pred več kot 50 leti, a so zelo podobni rezultatom novejših študij in razmišljanj iz današnjega časa. Mladi, ki so nekaj desetletij prej odhajali iz mladinskih domov in začeli samostojno življenje, so imeli gotovo enake težave kot mladi, ki gredo skozi ta prehod danes, v sodobni, (post)modernej družbi. Videti je, da je kljub modernizaciji in napredku ter rezultatom raziskovanja posttretmajska skrb še naprej najšibkejši člen v verigi interventnih ukrepov (Koller Trbovič in Miroslavljević, 2005), ki ji je tudi v prihodnosti še naprej treba posvečati pozornost.

SKLEP

Glede na razpoložljivo literaturo in rezultate te raziskave lahko upravičeno govorimo o pomembnosti raziskovanja tranzicije mladih iz zunajdružinske oskrbe v samostojno življenje, še zlasti iz prve roke oziroma

iz uporabniške perspektive. Menimo, da so ti podatki posebej koristni, saj pričajo o doživetjih in občutkih, ki jih strokovnjaki in znanstveniki lahko samo predvidimo. Vpogled v uporabniško perspektivo samostojnega življenja, ki je prikazan v tem delu, priča o večdimenzionalni sliki osamosvajanja, ki je po eni strani težko, po drugi pa prežeto z občutki uspeha in realnega soočanja z vsakdanom. Spoznamo izseke iz življenja mladostnikov, ki so pred osamosvojitvijo ali pa so pravkar začeli samostojno življenje, zato bi bila zanimivo spremljati, kako poteka njihovo življenje v nadaljevanju. Rezultati naše raziskave kažejo na pomembnost dobrega odnosa v zunajdružinski oskrbi, prav tako pa tudi na to, da otroci ustanove doživljajo pozitivno kljub kritikam in trendom deinstitutionalizacije, v katerih se pogosto znajdejo tovrstne ustanove. Ni pomembno, kje otrok živi, temveč, kako živi. Če ima priložnost vzpostaviti pristne odnose in dobiti občutek, da je komu pomemben, je to dobra popotnica za njegovo življenje v prihodnosti. V tem delu je opisana raziskava z mladimi, ki so živeli v mladinskih domovih, zanimanje za sodelovanje pa so pokazali tako otroci, ki so odrasli v rejništvu, kot tisti iz mladinskih domov, zato bi bilo zanimivo raziskati tudi to poglavje.

Rezultati naše raziskave (in tudi drugih raziskav) pričaj o relativno slabih in pomanjkljivih socialnih mrežah, ki jih omenjajo mladi. V povezavi s tem se zdi, da imajo poleg formalnih intervencij in strokovnjakov, katerih naloga je ponuditi podporo mladim in jim pomagati širiti socialne mreže, pomembno vlogo tudi različne formalne in neformalne iniciative bivših uporabnikov. Tako so v tuji praksi poznani t. i. alumni, združenja, kjer se zbirajo bivši uporabniki, ki skupaj delujejo z namenom pomoči, mentorstva in olajšanja samostojnega življenja mladim po odhodu iz oskrbe. Eden od mentorskih programov za mlade, ki zapuščajo oskrbo, je britanski program Prince's Trust Leaving Care Initiative (Leaving Care Mentoring, b.d.), v katerem imajo mladi možnost po odhodu iz oskrbe dobiti podporo s strani zainteresiranih mentorjev v skupnosti. Raziskave na uporabnikih in njihovih mentorjih, ki sta jih opravila Clayden in Stein (2005), so pokazale, da mladi dojemajo mentorje kot pomemben vir v njihovem samostojnem življenju, pri čemer pri mentorju iščejo dostopnost, pozornost in neformalnost (v nasprotju z odnosi s strokovnjaki). Mladi so posebej

poudarili pomoč mentorja pri težavah, povezanih z medčloveškimi odnosi, občutek samospoštovanja ter čustveno blaginjo.

Izpostavljamo pomembnost vlaganja v krepitev aktivne udeležnosti mladih, z namenom, da bi se povečal njihov občutek odgovornosti in nadzora nad lastnim življenjem. Prav tako menimo, da samo vključevanje mladih v akcijske projekte raziskovanja njihove perspektive ter spreminjanje (tj. izboljšanje) življenja dodatno krepi njihovo aktivno udeležbo v družbi.

LITERATURA

- Ajduković, D. (2008). Odgovornost istraživača i valjanost kvalitativne metodologije. V N. Koller Trbović in A. Žižak (ur.), *Kvalitativni pristup u društvenim znanostima* (str. 39–53). Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta i Zagrebu.
- Ajduković, M. in Sladović, B. (2000). Neka obilježja života djece u dječjim domovima. *Dijete i duštvo*, 2(2), str. 149–161.
- Ajduković, M. in Sladović Franz, B. (2003). Samoprocjene ponašanja mladih u dječjim domovima i udomiteljskim obiteljima u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 13(6), str. 1031–1054.
- Amanfo, E., Bowley, S. in Miller, S. (2008). *What Makes the Difference? Peer research project into young people in and leaving care*. WMTD/ Rainer, & NCB.
- Anghel, R. (2011). Transition within Transition: how young people learn to leave public care behind while their careers are stuck in neutral. *Children & Youth Services Review*, 33, str. 2526–2531.
- Arnett, J. J. (2007). Afterword: Aging out of care – Toward realizing the possibilities of emerging adulthood. V V. R. Mann-Feder (ur.), *Transition or Eviction: Youth Exiting Care for Independent Living* (str. 151–161). *New Directions for Youth Development*, št. 113.
- Biehal, N. in Wade, J. (1996). Looking back, looking forward: care leavers, families and change. *Child and Youth Services Review*, 18(4–5), str. 425–445.
- Children Scotland Act (1995). Pridobljeno 26. 07. 2012. s svetovnega spleta: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1995/36/contents>

- Children Leaving Care ACT (2000). Pridobljeno 26. 07. 2012. s svetovnega spleta: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/35/contents>.
- Clayden, J. in Stein, M. (2005). *Mentoring Young People Leaving Care „Someone for Me“*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Croft, T., Crolla, V. in Mida-Briot, B. (2003). *Tool kit for Social Inclusion*. Strasbourg: Council of Europe & European Commission.
- Etički kodeks istraživanja s djecom* (2003). Zagreb: Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Geenen, S. in Powers, L. E. (2007). „Tomorrow is another problem“. The experiences of youth in foster care during their transition into adulthood. *Children and Youth Services Review*, 29(8), str. 1085–1101.
- Goyette, M. (2007). Promoting autonomous functioning among youth in care: A program evaluation. V V. R. Mann-Feder (ur.), *Transition or Eviction: Youth Exiting Care for Independent Living* (str. 89–105). *New Directions for Youth Development*, št. 113.
- Granić, N., Đorđević, S. in Krpeljević, G. (2005). Skrb o djeci i mlađim punoljetnim osobama u Domu za djecu „Klasje“. *Dijete i društvo*, 7(2), str. 426–446.
- Kiehn, E. (1998). *Praksa odgoja u domovima*. Zagreb: Ministarstvo rada i socijalne skrbi.
- Koller Trbović, N. in Mirosavljević, A. (2005). Postretman – pomoć nakon institucije ili što nakon tretmana. *Kriminologija i socijalna integracija*, 13(2), str. 99–111.
- Kregar, K. (2004). Socijalna podrška djece smještene u dječjim domovima i u udomiteljskim obiteljima u Republici Hrvatskoj. *Ljetopis studijskog centra socijalnog rada*, 11(2), str. 229–247.
- Kusturin, S. (2002). Potrebe mladih u odgojnim ustanovama. *Ljetopis studijskog centra socijalnog rada*, 9(2), str. 321–348.
- Leaving Care Mentoring* (b. d.). Pridobiljeno 29. 07. 2012 s svetovnega spleta: http://www.princes-trust.org.uk/about_the_trust/what_we_do/programmes/leaving_care_mentoring.aspx.
- Mann-Feder, V. R. (2007). Issue Editor's Notes. V V. R. Mann-Feder (ur.), *Transition or Eviction: Youth Exiting Care for Independent Living* (str. 1–8). *New Directions for Youth Development*, št. 113.

- Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Millar, J. (2007). The Scottish perspective: A pathway to progress? V V. R. Mann-Feder (ur.), *Transition or Eviction: Youth Exiting Care for Independent Living* (str. 119–137). *New Directions for Youth Development*, št. 113.
- Mržek, T. in Krajncan, M. (2010). Mladinska stanovanja – pogled nanje skozi oči mladostnikov in vzgojiteljev. *Socialna pedagogika*, 14(3), str. 303–326.
- Nedeljković, I. (1973). *Iz doma u život - stupanje u samostalan život i društveno prilagođavanje štíćenika dečjih domova*. (Doktorska disertacija). Beograd: Institut za socijalnu politiku, Savremena administracija.
- Novak, T. in Koller Trbović, N. (2005). Kvalitativna metodologija i kvalitativna analiza. V N. Koller Trbović in A. Žižak (ur.), *Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup* (str. 85–120). Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Obiteljski zakon* (61/2011). Zagreb: Narodne novine.
- Rapuš Pavel, J. (2005). *Delo je luksuz – Mladi o izkušnjah brezposlenosti*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta v Ljubljani.
- Reid, C. (2007). The transition from state care to adulthood: International examples of best practices. V V. R. Mann-Feder (ur.), *Transition or Eviction: Youth Exiting Care for Independent Living* (str. 33–49). *New Directions for Youth Development*, št. 113.
- Skok u život (b. d.). Pridobljeno 28. 07. 2012 s svetovnega spleta: <http://www.skokuzivot.hr/>.
- Sladović Franz, B. in Mujkanović, Đ. (2003). Percepcija socijalne podrške djeci u dječjim domovima i u udomiteljskim obiteljima. *Ljetopis studijskog centra socijalnog rada*, 10(2), str. 161–170.
- Stein, M. (2006). Research review: Young People Leaving Care. *Child and Family Social Work*, 11(3), str. 273–279.
- Šimić, A., Kusturin, S. in Zenko, A. (2011). *Smjernice za zadovoljavanje potreba mladih izašlih iz sustava skrbi*. Zagreb: Udruga Igra i Forum za kvalitetno udomiteljstvo djece.
- Tweddle, A. (2007). Youth leaving care: How do they fare?. V V. R. Mann-Feder (ur.), *Transition or Eviction: Youth Exiting Care*

for Independent Living (str. 15–31). *New Directions for Youth Development*, št. 113.

Udruga igra (b. d.). Pridobljeno 28. 07. 2012 s svetovnega spleta: <http://udrugaignra.hr/>.

Wade, J. in Dixon, J. (2006). Making a home, finding a job: investigating early housing and employment outcomes for young people leaving care. *Child and Family Social Work*, 11(3), str. 199–208.

Zakon o socijalnoj skrbi (33/2012). Zagreb: Narodne novine.

Zakon o sudovima za mladež (NN 84/ 2011). Zagreb: Narodne novine.

Žganec, N. in Kujundžić, M. (2003). Djeca i institucijska skrb. *Dijete i društvo*, 5(2–3), str. 189–203.

Žic Grgat, B. in Jelavić, M. (2005). Institucionalna skrb o djeci bez odgovarajuće roditeljske skrbi i perspektive razvoja skrbi o djeci izvan obitelji. *Dijete i društvo*, 7(2), str. 297–326.

Žižak, A. in Koller Trbović, N. (1999). *Odgoj i tretman u institucijama socijalne skrbi. Deskriptivna studija*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Žižak, A. in Vizek Vidović, V. (2004). *Participacija djece u procesu odgoja – ostvarivanje prava djece smještene u domovima za djecu u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: UISP – Udruga za inicijative u socijalnoj politici.

Žižak, A., Koller Trbović, N. in Jeđud, I. (2005). Samoiskaz djece i mladeži u riziku i/ili s poremećajima u ponašanju o budućnosti. *Dijete i društvo*, 7(1), str. 117–138.

Žižak, A., Koller Trbović, N., Jeđud Borić, I., Maurović, I., Miroslavljević, A. in Ratkajec Gašević, G. (2012). *Što nam djeca govore o udomiteljstvu – istraživanje dječje perspektive udomiteljstva s preporukama za unapređenje*. Zagreb: UNICEF.